

Шакун Василь Іванович, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ЯК ДЖЕРЕЛО КОРУПЦІЇ

Вплив тіньової економіки на поширення корупційних виявів у сучасній Україні є визначальним, адже становить реальну загрозу для національної безпеки. Тіньова економіка дискредитує не лише державні інститути в очах населення, а й українську державність перед світовою спільнотою. Вона перешкоджає інтеграції України в європейське співтовариство. Тіньова економіка стала звичним явищем, своєрідною нормою сучасного життя, що деформує правосвідомість різних соціальних груп, істотно впливає на злочинність, передусім економічну й організовану. Це явище стоїть на заваді здійснення соціально-економічного реформування. Крім цього, тіньова економіка стала основним джерелом корупції, тому не випадково проведення реформ не дає належних результатів унаслідок корупційного спротиву окремих представників державної влади, для яких тіньова економіка є одним із основних джерел збагачення.

Заходи, спрямовані на макроекономічну стабілізацію, є безрезультатними, економіка України має невизначені перспективи та залишається нестабільною. Реформаторські й антиреформаторські процеси, що тривають в економіці, попри певні позитивні зрушення, неминуче призводять до зростання рівня злочинності. На це вказують зміни, що відбулися впродовж останніх років у структурі та динаміці економічної злочинності. Саме економічна організована злочинність як соціально-правове явище завдяки корупції дискредитує державний апарат, підриває його авторитет, сприяє залученню частини його чиновників до кримінальних структур. Це дає їй змогу безперешкодно проникати в політику та інші сфери діяльності держави з метою встановлення контролю над найприбутковішими галузями економіки країни. Злочинність у сфері економіки супроводжується корупцією. Корумпована частина державного апарату захищає як кримінальний бізнес, так і незаконні дії легального бізнесу. Отже,

тіньова економіка стала матеріальною основою, на якій формується кримінальна структура корупції.

Тіньову економіку в сучасній Україні переважно досліджують економісти, соціологи, політологи. Існують також окремі теоретичні й практичні дослідження, підготовлені юристами. Проте ці напрацювання мають суто фрагментарний характер і не відображають цілісного характеру кримінологічних наслідків впливу тіньових економічних процесів на злочинність в Україні. На жаль, тіньова економіка донині не стала об'єктом всебічного дослідження кримінологічної науки. Попри небезпечність зазначеного явища, учені звертаються до цієї проблеми епізодично.

У суспільстві поступово утверджується культура бідності, тобто культура виживання, де пасивність населення відтворює умови, що унеможливають прогресивний розвиток, а країна занурюється в стагнацію. Інакше кажучи, бідність породжує бідність. Бідна людина не може вписуватись у сучасні європейські стандарти життя за умови, що жити можна виключно у відповідності до своїх доходів. А це не одне й те саме. Зазначені суперечності провокують конфлікт особистості, що підштовхує людину до протиправної поведінки, незаконного збагачення, серед якого корупція є найкоротшим шляхом до гідного життя. Тобто спрацьовує такий принцип: якщо комусь чогось не вистачає, то він намагається відібрати його в іншого. Цей принцип уже не одне десятиліття сповідують чиновники в Україні. У цьому, власне, й полягає природа української корупції. Ідеться не про насильницькі форми злочинності, адже їх замінили і набули поширення маніпуляції з державним бюджетом, фінансуванням різноманітних субсидій та інших, на перший погляд, позитивних соціальних виплат, контрабандою товарів, уникненням оподаткування тощо.

Загальновідомо, що заходи протидії тінізації економіки мають фрагментарний характер, набувають вигляду періодично проведених кампаній, зумовлених переважно політико-кон'юнктурними міркуваннями. Можна стверджувати, що здійснюється боротьба з окремими проявами явища, а не безпосередньо з цим явищем. Не викликає сумнівів необхідність нових підходів запобігання злочинності в цій сфері. Водночас не всі усталені форми запобігання злочинності можуть бути застосовані в українських реаліях.

Занепокоєння викликає й непродумана податкова політика. У нинішньому році бюджет недоотримає близько 2 млрд грн акцизного податку з алкоголю. За словами народного депутата України В. Гудзенка, за період 2012–2016 років обсяги виробництва легального алкоголю зменшилися більш ніж удвічі. У 2017 році спостерігається тенденція до подальшого скорочення. Однією з причин такого негативного явища є необґрунтоване завищення акцизів. Обсяги сплати акцизного податку на горілку та лікєро-горілочані вироби становили близько 5 млрд грн на рік, починаючи з 2011 року. Зазначений показник практично не змінювався протягом шести років, що дає змогу констатувати незбалансовану акцизну політику держави та відсутність позитивного фіскального ефекту від значного підвищення ставок акцизного податку. Згідно з переконаннями нардепа, у разі проведення державою збалансованої акцизної політики, надходження від акцизного податку з міцних алкогольних напоїв до бюджету могли б щорічно збільшуватися, а не залишатися на одному й тому самому рівні. Лише цього року розрахункові втрати бюджету можуть становити близько 1,5 млрд грн [1].

Нині однією з нагальних проблем є недостатня ефективність державного фінансового контролю, що створює ситуацію безкарності осіб, які вчиняють протиправні дії та провадять свою господарську діяльність приховано від відповідних органів виконавчої влади. Це зумовлено, по-перше, дублюванням контрольно-ревізійних повноважень між органами, на які покладено здійснення контрольних функцій, а також відсутністю координації та системи обміну інформацією між ними. Задля розв'язання зазначеної проблеми необхідно розробити й впровадити механізми інформаційної взаємодії органів державного фінансового контролю з інформаційними базами інших контролюючих і наглядових органів, а також чітко визначити предмет та обсяг фінансового контролю, який стосовно бюджетних коштів мають здійснювати головні розпорядники бюджетних коштів, підрозділи відомчого контролю, фінансові органи та органи Державної казначейської служби. По-друге, нині подання податкової звітності здебільшого відбувається за допомогою електронних мереж. Окрім цього, не передбачено необхідності їх аналізу щодо визначення ступеня ризику здійснення тіншових операції суб'єктом, який надає таку звітність. Тому з метою

мінімізації ризику використання тіньових сфер у господарській діяльності необхідно внести зміни та доповнення до Податкового кодексу України про прийняття податковими органами додаткових форм податкової звітності лише після застосування системи оцінки ризиків. Також доцільно створити систему фінансового контролю, яка була б мобільною, тобто спроможною оперативного, адекватного і професійно реагувати на будь-які зміни в економіці й законодавстві та передбачити необхідність координування взаємодії контрольних органів різних рівнів, що здійснюють внутрішній і зовнішній контроль, з метою мінімізації ризику існування тіньових процесів у бюджетних правовідносинах.

Одним із найістотніших чинників тінізації національної економіки є недосконалість судової та правоохоронної систем, відсутність чіткої державної програми протидії організованим злочинності, зокрема в економічній сфері, низький рівень довіри населення до судових і правоохоронних органів [2].

Причина останнього є цілком зрозумілою. В Україні світогляд значної частини населення сформувався в умовах так званого тоталітарного режиму. Водночас ситуація з молоддю є ще гіршою: свідомість юнацтва формувалась за умов корупції, зневаги до людини, неможливості законним шляхом реалізувати власні законні інтереси. Саме через це свідомість і правосвідомість молодого покоління виявилася деформованою. Це означає, що як перші, так і другі, не можуть розумно розпорядитись необмеженою свободою, яку їм обіцяють перед кожними виборами. За цих умов агресія та насильство є неминучими, від чого Україна нині потерпає. Законодавець має враховувати вказану обставину в процесі визначення в кримінальному законодавстві діянь, які є злочинами. Зокрема, необхідно розширити перелік цих діянь. Це сприятиме як стримуванню злочинності в певних межах, так і створенню умов для реалізації свободи кожним, у тому числі й потенційним агресором.

Суспільство потребує стабільності й порядку. Важлива роль у цій справі належить кримінології, яка має обґрунтувати теоретичні та правові засади запобігання впливу тіньової економіки на корупційні процеси в Україні.

Список використаних джерел

1. Підвищення акцизів на алкоголь вже шість років не дає позитивного фіскального ефекту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1689312-pidvyshchennia->

aktsyziv-na-alkohol-vzhe-6-rokiv-ne-daie-pozytyvnoho-fiskalnoho-efektu-nardep. – Назва з екрана.

2. Ведернікова С. В. Детінізація економіки як фактор економічної стабільності держави [Електронний ресурс] / С. В. Ведернікова. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2015/10.pdf. – Назва з екрана.

Фодчук Анатолій Богданович, начальник
Управління запобігання корупції
та проведення люстрації МВС України

АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПОІНФОРМОВАНOSTІ СУСПІЛЬСТВА ПРО АНТИКОРУПЦІЙНІ ЗАХОДИ

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2017 р. № 576-р було затверджено Стратегію комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції (Стратегія) [1]. Як зазначено в Загальній частині цього документа, до його розроблення спонукало те, що наша держава потребує підтримки й залучення громадян для більш ефективної роботи із запобігання та протидії корупції. З метою ефективнішої координації зусиль усіх учасників антикорупційної реформи та зміни наявної в суспільстві так званої корупційної парадигми слід звернути увагу на комунікацію у сфері запобігання та протидії корупції.

Результати періодичних опитувань, організованих дослідницькою компанією TNS разом із Національною радою реформ, також засвідчують наявність негативної тенденції – збільшення частки осіб, які вважають, що державні органи не вживають жодних заходів для подолання корупції в Україні (50–60%). Така ситуація склалася у зв'язку з низьким рівнем поінформованості в суспільстві про заходи, вжиті державою з метою подолання корупції. Водночас близько половини респондентів зазначили, що чули або читали про прогрес у боротьбі з корупцією.

На нашу думку, рівень поінформованості суспільства про антикорупційну діяльність, яку провадить державний орган чи орган місцевого самоврядування, можна підвищити завдяки збільшенню кількості повідомлень про успішні приклади